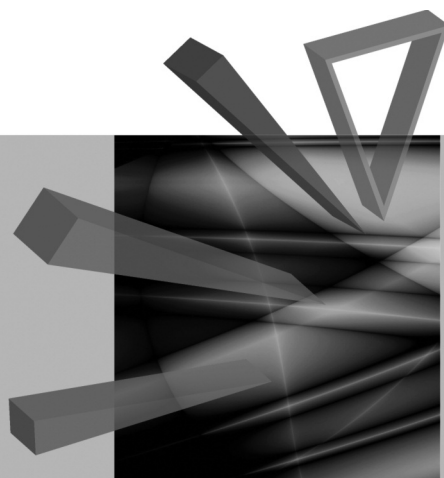

PRACE NAUKOWE
Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
RESEARCH PAPERS
of Wrocław University of Economics

245

Ekonomia

pod redakcją
Jerzego Sokołowskiego
Magdaleny Rękas
Grażyny Węgrzyn

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2012

Recenzenci: Tomasz Bernat, Waclaw Jarmołowicz, Elżbieta Kryńska,
Andrzej Miszczuk, Marzanna Poniatowicz, Stanisław Swadźba,
Grażyna Wolska, Urszula Zagóra-Jonszta

Redakcja wydawnicza: Barbara Majewska, Dorota Pitulec

Redakcja techniczna: Barbara Łopusiewicz

Korekta: Barbara Cibis

Łamanie: Małgorzata Czupryńska

Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna na stronie www.ibuk.pl

Streszczenia opublikowanych artykułów są dostępne w międzynarodowej bazie danych
The Central European Journal of Social Sciences and Humanities <http://cejsh.icm.edu.pl>
oraz w The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com,
a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się
na stronie internetowej Wydawnictwa
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie
wymaga pisemnej zgody Wydawcy

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2012

ISSN 1899-3192

ISBN 978-83-7695-205-5

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk: Drukarnia TOTEM

Spis treści

Wstęp	11
Kamil Augustyn, Kazimierz W. Krupa: Ocena stanu kapitału intelektualnego przedsiębiorstw Podkarpacia na podstawie wyników badań empirycznych.....	13
Jan Borowiec: Wahania cykliczne a zmiany realnego efektywnego kursu walutowego w strefie euro.....	23
Katarzyna Czech: Ewolucja realizacji zrównoważonego rozwoju w Polsce	34
Karolina Drela: Utrata pracy w XXI wieku.....	44
Malgorzata Gajda-Kantorowska: Kontrowersje wokół metod pomiaru stabilności wzrostu gospodarczego.....	55
Malgorzata Gasz: Działania stabilizujące gospodarkę Unii Europejskiej w warunkach kryzysu finansów publicznych.....	65
Łukasz Goczek: Porównanie skuteczności polityki fiskalnej i monetarnej na panelowej próbie wektorowo-autoregresyjnej.....	77
Alina Gorczyńska, Danuta Sz wajca: Dekoniunktura gospodarcza a restrukturyzacja naprawcza przedsiębiorstwa.....	88
Beata Guziejewska: Kredyty zagrożone i rezerwy celowe na tle ogólnej sytuacji w sektorze bankowym w latach 2008-2010.....	98
Anna Horodecka: Rola prądów filozoficznych w kształtowaniu metodologii nauk ekonomicznych.....	110
Robert Huterski: Wybrane aspekty quasi-fiskalnej działalności Systemu Rezerwy Federalnej Stanów Zjednoczonych.....	120
Marcin Idzik: Zastosowanie gradacyjnego modelu w analizie zaufania do banków i innych instytucji finansowych w Polsce.....	129
Michał Jurek: Koncepcje monetarne D.H. Robertsona i ich wykorzystanie do analizy ilościowej i dochodowej teorii pieniądza.....	139
Tomasz Kacprzak: Bezpieczeństwo pracy a bezpieczeństwo zatrudnienia w Polsce w kontekście <i>flexicurity</i>	148
Marcin Kalinowski: Krytyka korporatywizmu z perspektywy nowej ekonomii politycznej.....	160
Dariusz Kielczewski: Koncepcja ekonomii zrównoważonego rozwoju.....	170
Ilona Kijek, Marta Pszczółkowska: Taksonomiczne ujęcie sytuacji makroekonomicznej państw Unii Europejskiej w latach 2001, 2005 I 2009.....	179
Aldona Klimkiewicz: Konsekwencje podwyższenia wieku emerytalnego kobiet dla rynku pracy.....	191

Ryszard Kowalski: Liberalne państwo dobrobytu wobec najsłabszych grup społecznych.....	201
Sylwester Kozak: Rola banków w dystrybucji produktów ubezpieczeniowych w Polsce w latach 2002-2010.....	210
Sylwester Kozak: Zmiany w strukturze kredytów dla sektora niefinansowego w Polsce w latach 2001-2010	222
Jakub Kraciuk: Wpływ światowego kryzysu finansowego z 2008 roku na gospodarkę Niemiec	233
Mirosław Krajewski: Kapitał ludzki w procesie zarządzania wartością przedsiębiorstwa	243
Barbara Kryk: Szanse i zagrożenia zatrudnienia nosicieli wirusa HIV w opinii studentów.....	253
Iwa Kuchciak: Crowdsourcing w kreowaniu wartości przedsiębiorstwa bankowego.....	263
Robert Kurek: Asymetria informacji na rynku ubezpieczeniowym	272
Katarzyna Kuźniar-Żyłka: Media jako uczestnik procesu informacyjnego w warunkach gospodarki opartej na wiedzy.....	283
Joanna Latuszek: Globalizacja a nierówności między państwami.....	293
Renata Lisowska, Dorota Starzyńska: Działalność innowacyjna polskich przedsiębiorstw przemysłowych na przykładzie województwa łódzkiego	303
Józef Łobocki: Sektor finansowy a kapitał społeczny.....	314
Łukasz Menart: Kluczowe obszary działań menedżera klastra.....	324
Aneta Mikula: Poziom ubóstwa i deprywacji materialnej dzieci w krajach Unii Europejskiej	336
Michał Moszyński: Idee ładu gospodarczego w procesie transformacji systemowej byłej NRD – oczekiwania a rzeczywistość.....	347
Arnold Pabian: Zrównoważona produkcja w gospodarce przyszłości. Perspektywy i bariery rozwoju	357
Wiesław Pasewicz, Artur Wilczyński, Michał Świtlyk: Efektywność państwowych wyższych szkół zawodowych w latach 2004-2010	367
Iwona Pawlas: Społeczno-ekonomiczny rozwój krajów Unii Europejskiej w świetle badań taksonomicznych.....	377
Renata Pęciak: Działania Jeana-Baptiste’a Saya na rzecz instytucjonalizacji nauki ekonomii	386
Elżbieta Pohulak-Żołędowska: Innowacyjność w dobie postindustrialnej....	396
Adriana Politałaj: Efektywność centrów integracji społecznej w zakresie przeciwdziałania długotrwałemu bezrobociu	407
Magdalena Rękas: Ulgi prorodzinne jako element polityki rodzinnej w wybranych krajach Unii Europejskiej	418
Wioleta Samitowska: Ekonomia społeczna wobec wyzwań rynku pracy	432
Anna Skórska: Zmiany sytuacji na polskim rynku pracy jako konsekwencja kryzysu gospodarczo-finansowego.....	443

Grzegorz Sobiecki: Pieniądz doskonały.....	453
Małgorzata Solarz: Wady i zalety mikropożyczek jako narzędzia inkluzji finansowej sprzyjającego wzrostowi dobrobytu	463
Robert Stanisławski: Potrzeby w zakresie rozwoju innowacyjnego małych i średnich przedsiębiorstw nieinnowacyjnych (w świetle badań własnych)	474
Bogusław Stankiewicz: Makroekonomiczny model turystyki medycznej w Polsce – podstawowe uwarunkowania badań	486
Dariusz Eligiusz Staszczak: Znaczenie globalnego kryzysu finansowo-gospodarczego dla zmian światowego systemu ekonomiczno-politycznego.	497
Feliks Marek Stawarczyk: Kryzys na przykładzie Argentyny a ekonomiczne problemy Grecji	507
Stanisław Swadźba: System gospodarczy Polski i Republiki Czeskiej. Analiza porównawcza.....	517
Maciej Szczepankiewicz: Badanie potencjału innowacyjnego studentów	527
Maciej Szumlański: Wzrost kapitału ludzkiego w Unii Europejskiej	537
Sylwia Talar: Crowdsourcing jako efektywna forma współpracy.....	548
Jacek Tomkiewicz: Strefa euro wobec kryzysu finansowego	558
Magdalena Tusińska: Czy wzrost gospodarek krajów Unii Europejskiej jest inteligentny?	568
Monika Utzig: Zadłużenie gospodarstw domowych w monetarnych instytucjach finansowych.....	579
Monika Walicka: Podatkowe uwarunkowania konkurencyjności małych przedsiębiorstw	590
Grzegorz Wałęga: Społeczno-ekonomiczne determinanty zadłużenia gospodarstw domowych w Polsce.....	600
Grażyna Węgrzyn: Uwarunkowania ekonomiczne innowacji w sektorze usług.....	611
Anna Wildowicz-Giegiel: Uwarunkowania kreacji kapitału intelektualnego w polskich przedsiębiorstwach	622
Sylwia Wiśniewska: Budowa współpracy nauki z gospodarką wyzwaniem dla polityki innowacyjnej państwa	633
Renata Wojciechowska: Problem metody badawczej w ekonomii	643
Jarosław Wojciechowski: Wpływ zaburzenia preferencji czasowej na wysokość bezrobocia równowagi na przykładzie Polski	652
Alfreda Zachorowska, Agnieszka Tylec: Efektywność kosztowa aktywnych programów rynku pracy w województwie śląskim w latach 2005-2010 ...	663
Urszula Zagóra-Jonszta: Sektor bankowy w drugiej Rzeczypospolitej	674
Małgorzata Zielenkiewicz: Stopień regulacji publicznej a poziom życia	685
Mariusz Zieliński: Polityka fiskalna a kryzys gospodarczy w wybranych krajach Unii Europejskiej	695

Summaries

Kamil Augustyn, Kazimierz W. Krupa: Assessment of intellectual capital level in enterprises of Podkarpackie Voivodeship based on empirical research results.....	22
Jan Borowiec: Cyclical fluctuations and changes in real effective exchange rate in the euro zone	33
Katarzyna Czech: Evolution of the implementation of sustainable development in Poland	42
Karolina Drela: Job loss in the 21st century	54
Malgorzata Gajda-Kantorowska: Controversy over the methods of measurement of economic growth sustainability	64
Malgorzata Gasz: Performance management stabilizing European Union in an economic public finance crisis.....	76
Lukasz Goczek: Comparison of the effectiveness of fiscal and monetary policy in a panel vector autoregressive model.....	87
Alina Gorczyńska, Danuta Sz wajca: Economic downturns and repair restructuring of a company	97
Beata Guziejewska: Non-performing loans and dedicated reserves against the general state of banking sector in Poland in 2008-2010.....	109
Anna Horodecka: The influence of philosophical schools on the methodology of economics.....	119
Robert Hut erski: Selected aspects of quasi-fiscal activities of the Federal Reserve System of the United States.....	128
Marcin Idzik: The use of a gradation model in the analysis of trust in banks and other financial institutions in Poland.....	138
Michał Jurek: Monetary concepts of D.H. Robertson and their use for the analysis of the quantity and income theory of money	147
Tomasz Kacprzak: Job security and employment security in Poland within the context of flexicurity.....	159
Marcin Kalinowski: The criticism of corporatism from the new political economy perspective	169
Dariusz Kielczewski: Conception of the economics of sustainable development	178
Ilona Kijek, Marta Pszczółkowska: A taxonomic view of the European Union states macroeconomic situation in 2001, 2005 and 2009	190
Aldona Klimkiewicz: Consequences of the increase of women's retirement age for the labour market.....	200
Ryszard Kowalski: Liberal welfare state and the most vulnerable social groups	209
Sylwester Kozak: The role of banks in the insurance products distribution in Poland between 2002 and 2010	221

Sylwester Kozak: Changes in the structure of loans to the nonfinancial sector in Poland in 2001-2010.....	232
Jakub Kraciuk: The influence of the world financial crisis of 2008 on the economy of Germany	242
Mirosław Krajewski: Human capital in the process of management of the company's value	252
Barbara Kryk: Chances and threats of employment for carriers of HIV in students' opinion.....	262
Iwa Kuchciak: Crowdsourcing in the creation of banking company value	271
Robert Kurek: Information asymmetry on the insurance market.....	282
Katarzyna Kuźniar-Żyłka: Media as a participant of information process in terms of the knowledge-based economy.....	292
Joanna Latuszek: Globalization and inequality between states	302
Renata Lisowska, Dorota Starzyńska: Innovation activity of Polish manufacturing enterprises based on the example of Łódź Voivodeship.....	313
Józef Łobocki: Financial sector and social capital	323
Łukasz Menart: Key areas for cluster manager's activities.....	335
Aneta Mikula: Level of poverty and material deprivation of children in the European Union countries	346
Michał Moszyński: Ideas of economic order in the process of economic transformation of the former GDR – expectations and reality	356
Arnold Pabian: Sustainable production in the economy of future, perspectives and barriers of development	366
Wiesław Pasewicz, Artur Wilczyński, Michał Świtłyk: Efficiency analysis of state higher vocational schools in 2004-2010	376
Iwona Pawlas: Socio-economic development of European Union economies in the light of taxonomic analysis.....	385
Renata Pęciak: Jean-Baptiste Say's actions for institutionalisation of economics.....	395
Elżbieta Pohulak-Żołędowska: Innovation in post-industrial era.....	406
Adriana Politaj: Effectiveness of centres of social integration in scope of counteraction of long-term unemployment	417
Magdalena Rękas: Family taxation as an instrument of family policies in selected EU countries	431
Wioleta Samitowska: Social economy towards labour market challenges.....	442
Anna Skórska: The changes on Polish labour market as a result of the economic and financial crisis	452
Grzegorz Sobiecki: The perfect currency	462
Małgorzata Solarz: Advantages and disadvantages of micro-loans as the tool of financial inclusion enhancing wealth growth.....	473
Robert Stanisławski: The needs of SMS sector (no-innovative enterprises) for the innovative development (in the lights of own research)	485

Bogusław Stankiewicz: Macroeconomic model of medical tourism in Poland – basic conditions of research.....	496
Dariusz Eligiusz Staszczak: Importance of the global financial-economic crisis for the world economic-political system changes	506
Feliks Marek Stawarczyk: Crisis on the example of Argentina and the economic problems in Greece	516
Stanisław Swadźba: Economic system of Poland and the Czech Republic. Comparative analysis.....	526
Maciej Szczepankiewicz: Research of student's innovative potential.....	536
Maciej Szumlański: Human capital growth in the European Union.....	547
Sylvia Talar: Crowdsourcing as an effective model of cooperation.....	557
Jacek Tomkiewicz: Euro-zone and the financial crisis	567
Magdalena Tusińska: Is economic growth of the European Union countries smart?.....	578
Monika Utzig: Liabilities of households in monetary financial institutions ...	589
Monika Walicka: Tax impact on competitiveness of small enterprises.....	599
Grzegorz Wałęga: Socio-economic determinants of household debt in Poland	610
Grażyna Węgrzyn: Economic determinants of innovation in the service sector	621
Anna Wildowicz-Giegiel: Conditions of intellectual capital creation in Polish enterprises	632
Sylvia Wiśniewska: Building cooperation between science and business as a challenge for innovation policy of state.....	642
Renata Wojciechowska: Problem of research method in economy.....	651
Jarosław Wojciechowski: Impact of time preferences disturbance on the level of balance unemployment, based on the example of Poland.....	662
Alfreda Zachorowska, Agnieszka Tylec: Cost efficiency of active labour market programmes in Silesian Voivodeship in 2005-2010	673
Urszula Zagóra-Jonszta: Banking sector in the Second Republic of Poland	684
Małgorzata Zielenkiewicz: The degree of public regulation and the standard of living.....	694
Mariusz Zieliński: Fiscal policy and economic crisis in selected European Union countries.....	704

Michał Moszyński

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

IDEE ŁADU GOSPODARCZEGO W PROCESIE TRANSFORMACJI SYSTEMOWEJ BYŁEJ NRD – OCZEKIWANIA A RZECZYWISTOŚĆ*

Streszczenie: W opracowaniu podjęto próbę analizy transformacji systemowej wschodnich Niemiec z perspektywy teorii ładu gospodarczego. Rozważania koncentrują się wokół przyczyn słabszych od oczekiwanych rezultatów przemian w byłej NRD i prowadzą do wniosku, że przeszczepianie kompletnego ładu gospodarczego instytucji formalnych musi uwzględniać Euckenowski „moment historyczny” i rolę instytucji nieformalnych.

Słowa kluczowe: transformacja systemowa, ład gospodarczy, ordoliberalizm.

1. Wstęp

Transformacja systemowa byłej NRD jest nierozzerwalnie związana z procesem zjednoczenia obu części Niemiec. Po ponad dwóch dekadach od upadku muru berlińskiego wciąż nie ma zgody co do tego, czy przekształcenia można uznać za sukces i czy jest to proces ukończony. Wśród krajów byłego bloku wschodniego przypadek NRD zajmuje miejsce szczególne ze względu na całościowe przejście ładu gospodarczego Republiki Federalnej Niemiec przez nowe kraje związkowe. Tworzenie nowego ładu instytucji formalnych następowało w zgodzie – co do głównych kierunków – z ideami W. Euckena, intelektualnego ojca ustroju opartego na konkurencji, który z dużym sukcesem został wdrożony po II wojnie światowej przez L. Erharda. Oczekiwany „cud gospodarczy” w NRD jednak nie nastąpił. Rodzi się więc pytanie o skuteczność przenoszenia gotowych rozwiązań instytucjonalnych wyrosłych na obcym gruncie. Próba znalezienia odpowiedzi stanowi cel badawczy niniejszego studium. Realizacja celu poznawczego wiąże się z analizą roli innych czynników, w tym instytucji nieformalnych, które ewoluują oddolnie w długotrwałym procesie. W pierwszej części opracowania zostanie przybliżona kwestia ładu gospodarczego

* Referat ten został opracowany w ramach finansowanego ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego projektu badawczego nr N N 112 258439 „Konceptje stanowionego i spontanicznego ładu gospodarczego w procesie transformacji systemowej gospodarki Polski i byłej NRD”, przewidzianego do realizacji w okresie od 1.10.2010 do 29.06.2013.

w procesie transformacji systemowej, a następnie – omówiony będzie przypadek przemian we wschodnich Niemczech. W dalszej kolejności analizie poddane zostaną przyczyny stosunkowo słabych wyników makroekonomicznych byłej NRD, przy czym szczególny nacisk będzie położony na problematykę ładu stanowionego i spontanicznego. Całość kończą wnioski.

2. Proces transformacji systemowej jako przekształcanie ładu gospodarczego

Proces transformacji systemowej bywa analizowany przez pryzmat wielu koncepcji teoretycznych, takich jak nowa ekonomia instytucjonalna czy teoria systemów ekonomicznych. Patrzy się na nią również od strony polityki gospodarczej, koncentrując uwagę – w zależności od wyznawanej doktryny – na stronie popytowej lub podażowej gospodarki. Wymienione powyżej podejścia łączy niekompletność ujęcia problematyki transformacji systemowej, co nie pozwala badać tych złożonych procesów w sposób całościowy.

Ciekawą i szerszą perspektywę oferuje ekonomia ordoliberalna, która za kluczową kategorię uznaje pojęcie ładu (porządku) gospodarczego. Transformację systemową w optyce ordoliberalnej postrzega się jako przekształcanie ładu. Takie podejście proponują w polskiej literaturze m.in. M. Bałtowski i M. Miszewski¹.

Podejście ordoliberalistów jest zbliżone do perspektywy nowej ekonomii instytucjonalnej w tym sensie, że system ekonomiczny bywa diagnozowany „jako zbiór wzajemnie powiązanych instytucji i zasad określających przestrzeń zachowań podmiotów gospodarczych”². Jak wskazuje M.G. Woźniak, ład instytucjonalny jest z kolei wyznacznikiem sprawności systemu ekonomicznego, która materializuje się m.in. poprzez jego zdolność do efektywności ekonomicznej, stabilizacji procesów realnych i mechanizmu funkcjonowania gospodarki oraz wzrostu gospodarczego. Autor ten używa pojęcia „ładu instytucjonalnego społecznej gospodarki rynkowej”, którego warunkiem spójności są „zasady gry” jednakowe dla wszystkich podmiotów, oparte na logice konkurencji i zasadzie subsydiarności.

Również P. Pysz zauważa te paralele konceptualne, pisząc, iż „ordoliberalna myśl ekonomiczna nie używa bezpośrednio pojęcia »ład instytucjonalny«, ale rozumie konsekwentnie w jego kategoriach myślowych”³.

Spojrzenie na transformację systemową jako na proces przekształcania ładu gospodarczego pozwala wykorzystać dorobek wybitnych myślicieli – W. Euckena

¹ M. Bałtowski, M. Miszewski, *Transformacja gospodarcza w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 31.

² M.G. Woźniak, *Fundamentalne problemy aksjologiczne ładu instytucjonalnego we współczesnej gospodarce*, [w:] *Ład instytucjonalny w gospodarce*, red. B. Polszakiewicz, J. Boehlke, Toruń 2005, s. 21.

³ P. Pysz, *Ordoliberalna koncepcja ładu instytucjonalnego w gospodarce*, [w:] *Ład instytucjonalny w gospodarce...*, s. 129.

i F.A von Hayeka. W swoich pracach obaj kładli szczególny nacisk na ład gospodarczy, przy czym dla Hayeka stanowił on wynik wielopokoleniowego spontanicznego procesu tworzenia reguł w procedurze rynkowych odkryć, natomiast dla Euckena istotne było sformułowanie ponadczasowych reguł – konstytuujących działanie wolnorynkowej gospodarki – na których strażą miało stać państwo. Ta różnica w podejściu ma istotne znaczenie w procesie transformacji systemowej, kiedy to znany jest ogólny cel procesu (wolnorynkowa gospodarka oparta na mechanizmie konkurencji i elastycznych cenach), natomiast należy wybrać ścieżkę, która do niego doprowadzi.

Swoisty paradoks polega na tym, że w procesie budowy ładu gospodarki rynkowej kluczową rolę odgrywa państwo, a nie rynek. Dzieje się tak z dwóch powodów. Po pierwsze, to właśnie państwo decyduje o stopniowym wycofywaniu się z gospodarki i przekazywaniu prerogatyw (co produkować, jak i dla kogo?) mechanizmowi rynkowemu. Należy przy tym wysunąć wątpliwości, czy na gruncie „nieudanego konstrukttywizmu”, jak K. von Delhaes określa ład socjalistyczny, mogłyby powstać spontaniczne tendencje, zmierzające do budowy samoregulującego systemu wolnej konkurencji⁴. Po drugie, samoistne oddolne tworzenie reguł wymaga czasu, którego w okresie przemian brakuje. Hayek wyrażał się sceptycznie na temat planowania systemu gospodarczego, pisząc: „właśnie z tego powodu, że nowoczesna gospodarka nie została zorganizowana, ale powstała jako spontaniczny ład, jej struktura mogła osiągnąć taki poziom kompleksowości, który znacznie przewyższa wszystko, co mogłoby zostać osiągnięte poprzez świadomy ład”, i wysnuł konkluzję: „to stanowi właśnie paradoks [...], kiedy dziś się często mówi, że musimy świadomie planować nowoczesne społeczeństwo, gdyż stało się właśnie tak złożone”⁵.

Eucken nie zgadzał się z podejściem *laissez-faire*, gdyż był zdania, że „[...] jeśli ma zostać wprowadzony ustrój oparty na konkurencji, to potrzeba do tego zasad, które należy sformułować”⁶. Uważał, że dobry system nie wyrośnie sam, a „[...] zasada *laissez-faire* stwarza nie tylko – jak się okazało – system oparty na konkurencji”⁷. Co ciekawe, do pewnego stopnia zgadzał się z tym i sam Hayek, który w 1947 r. odrzucił koncepcję *laissez-faire* jako niepraktyczną, „[...] jeśli główne idee liberalizmu interpretuje się jako brak jakiegokolwiek państwowej aktywności, a nie jako politykę, która świadomie uznaje konkurencję, rynek i ceny jako zasadę porządkującą, zaś ramy prawne, które są wymuszone przez państwo, używa do tego, by uczynić konkurencję sprawną i przyczyniającą się do dobrobytu, jak tylko to

⁴ K. von Delhaes, *Aktive Ordnungspolitik in der Transformation: Konstruktivismus oder Voraussetzung freiheitlicher Entwicklung?*, „ORDO Jahrbuch für die Ordnung von Wirtschaft und Gesellschaft” 1993, Bd. 44, s. 307-318.

⁵ F.A. von Hayek, *Arten der Ordnung*, „ORDO Jahrbuch für die Ordnung von Wirtschaft und Gesellschaft” 1963, Bd. XIV, s. 1-20.

⁶ W. Eucken, *Podstawy polityki gospodarczej*, Poznańska Biblioteka Niemiecka, Poznań 2005, s. 294.

⁷ Tamże.

możliwe”⁸. Filozof docenia rolę państwa w budowie i utrzymywaniu systemu konkurencji rynkowej, jak i zapewnieniu przestrzegania praw własności, prawa umów, spółek, związków zawodowych, w podjęciu problemu monopolu, opodatkowania i handlu międzynarodowego⁹.

3. Specyfika transformacji systemowej byłej NRD – „przeszczep” ładu stanowionego

Przytoczone powyżej poglądy zostały ponownie przywołane w literaturze ze względu na podobieństwo tła historycznego Niemiec tuż po wojnie (kiedy Eucken pisał *Grundsätze der Wirtschaftspolitik*, Hayek zaś podejmował tematy ładu i konkurencji) i po upadku muru berlińskiego. Można je odnieść do problemu budowy nowego ładu w byłej NRD, a w szczególności – do aktywnej roli państwa w tym procesie.

Unikatowość transformacji systemowej byłej NRD polega na tym, iż wiąże się ona z procesem zjednoczenia Niemiec. Inne kraje bloku wschodniego musiały mniej lub bardziej samodzielnie szukać ścieżki prowadzącej do nowego ładu politycznego, społecznego i gospodarczego. Była NRD nie miała takich dylematów, gdyż od początku społeczna gospodarka rynkowa stanowiła w tym kraju model docelowy.

W Niemczech często formułuje się tezę, że przejęcie przez NRD gotowych rozwiązań z Zachodu miało tę podstawową zaletę, iż wymagało znacznie mniej politycznych decyzji niż gdyby tworzono *ex nihilo* cały system prawny niezbędny do funkcjonowania gospodarki rynkowej¹⁰. Trudno w historii gospodarczej wskazać inny przykład takiego „prezentu instytucjonalnego” – inne państwa regionu musiały budować lub odtwarzać samodzielnie „ekonomiczne instytucje kapitalizmu”.

J. Kleer w analizie modeli przekształceń systemowych wyróżnia m.in. model pełnej imitacyjności, któremu – jego zdaniem – odpowiada sposób transformacji byłej NRD. Według tego autora stanowi on zupełnie jednostkowy i niepowtarzalny przypadek, który charakteryzuje kilka przesłanek:

- Istnieje model społeczno-ekonomiczno-polityczny na tyle atrakcyjny, że może być w pełni przyjęty.
- Istnieją siły mogące ów model upowszechnić w krótkim czasie.
- Główne procesy mają charakter odgórny. Siłą podstawową jest państwo i jego agendy. Nowy system, przynajmniej w początkowej fazie, ma „[...] charakter nasadzony, a oddolne siły utrwalające kształtują się powoli i nie mają większego wpływu na strukturyzację gospodarki i społeczeństwa”.

⁸ F.A. von Hayek, *Individualism and Economic Order* (pierwotnie referat na konferencję w Mont Pélerin w 1947 r.), The University of Chicago Press, Chicago 1948, s. 110.

⁹ Tamże, s. 110-118.

¹⁰ P. Bofinger, I. Czarnohorsky, *Some lessons from economic transformation in East Germany*, Centre for Economic Policy Research, „Discussion Paper” 1992, no. 686.

- Istnieją korzyści społeczne na tyle znaczne, że występuje aprobatę społeczną, społeczeństwo nie ma większego wpływu na charakter i tempo transformacji¹¹.

4. Budowa ładu stanowiącego według zasad Euckena – gwarancją sukcesu?

Wdrożenie zasad społecznej gospodarki rynkowej w byłej NRD budziło wśród niemieckich ekonomistów wiele obaw i kontrowersji, głównie w kwestiach tempa, kolejności reform i metod zjednoczenia, jednak sugerowano, aby orientować się na zasadach wyjścia z planowej gospodarki narodowosocjalistycznej, sformułowanych przez W. Euckena. Procesami transformacji sterowali politycy, którzy opowiadali się za jak najszybszym zjednoczeniem i rozbudzili społeczne oczekiwania powtórzenia się „cudu gospodarczego” z lat 50. Wydawało się logiczne, że taka analogia występuje, a model rozwoju Niemiec Zachodnich – ramy społecznej gospodarki rynkowej oraz zewnętrzną pomoc finansową w formie planu Marshalla – można powielić. Przecież NRD miała przejąć gotowe rozwiązania instytucjonalne, a silna gospodarczo RFN byłaby w stanie sfinansować zjednoczenie.

Już L. Erhard, główny autor polityki gospodarczej powojennych Niemiec, spekulował na temat ewentualnego zjednoczenia państwa w pracy *Wirtschaftliche Probleme der Wiedervereinigung*. Autor wyraził w niej jednoznacznie i stanowczo przekonanie, że „[...] ponowne włączenie Niemiec Wschodnich powinno nastąpić przy pomocy metod i zasad gospodarki rynkowej. [...] Zakłady i przedsiębiorstwa na wschodzie nie zostaną zdławione przez konkurencję, lecz wręcz przeciwnie – to dzięki konkurencji osiągną szybciej wysoki poziom wydajności. W wymiarze politycznym, gospodarczym i ludzkim zjednoczenie Niemiec uwolni siły, o których teoretyczna wiedza planistów nie mogłaby nawet marzyć”. Erhard wierzył, że fundamentem ewentualnego procesu połączenia systemów gospodarczych powinna być budowa klasy średniej i wzmocnienie przedsiębiorstw¹².

Jak wspomniano, W. Eucken sformułował kilka zasad, tzw. konstytuujących, na których – jego zdaniem – powinien opierać się ustrój gospodarczy. Najważniejszą z nich stanowi system elastycznych cen, kolejne to: otwartość rynków, własność prywatna, swoboda zawierania umów, odpowiedzialność, stałość polityki gospodarczej. Lista została uzupełniona zasadami regulującymi, które uzasadniają konieczność interwencji państwa w celu m.in. walki z monopolami i redystrybucji dochodów¹³.

¹¹ J. Kleer, *Drogi do gospodarki rynkowej, na marginesie doświadczeń transformacyjnych w Niemczech Wschodnich, Polsce i Rosji*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2003, s. 30-31.

¹² L. Erhard, *Wirtschaftliche Probleme der Wiedervereinigung*, Bulletin des Presse- und Informationsamtes der Bundesregierung, 12. September 1953, Nr. 174, Bonn 1995, s. 1453; cyt. za: C. Paffrath, *Macht und Eigentum: die Enteignungen 1945-1949 im Prozess der Deutschen Wiedervereinigung*, Böhlau Verlag Köln 2004, s. 64.

¹³ W. Eucken, wyd. cyt.

W procesie transformacji systemowej byłej NRD wdrożono – przynajmniej co do głównych kierunków – ład stanowiący, zgodny z wizją W. Euckena:

- W ramach unii gospodarczo-walutowo-socjalnej uwolniono większość cen i zaprzestano subwencjonowania większości dóbr pierwszej potrzeby.
- Wschodniemiecka gospodarka z dnia na dzień została wystawiona na otwartą konkurencję z Zachodu.
- Szybko i konsekwentnie przeprowadzono proces prywatyzacji i reprivatyzacji majątku państwowego.
- Wprowadzono zachodniemieckie przepisy prawa, które gwarantowały swobodę zawierania umów oraz regulowały kwestie odpowiedzialności za wyniki gospodarowania.
- W trakcie transformacji rząd federalny wykazał się konsekwencją w utrzymaniu kierunku przemian, przy zachowaniu elastyczności w działaniu, a polityka Bundesbanku i innych instytucji państwa stabilizowała oczekiwania uczestników rynku.

Nasuwa się oczywiście wątpliwość, w jakim stopniu Niemcy Zachodnie u progu zjednoczenia faktycznie odpowiadały modelowi społecznej gospodarki rynkowej w jej czystej formie. Jak wiadomo, przez kilka dziesięcioleci znacznie się od niego oddaliły. Apologeci ordoliberalizmu właśnie w odejściu od jego zasadniczych założeń widzą przyczyny coraz słabszych wyników społecznej gospodarki rynkowej¹⁴. Warunkiem koniecznym w budowie efektywnej gospodarki miałyby być – według Euckena – konsekwentne i kompleksowe wdrożenie wszystkich sformułowanych przez niego zasad.

5. „Moment historyczny”, ład spontaniczny i instytucje nieformalne

Już na początku lat 90. stało się jasne, że faktyczny przebieg i osiągnięcia transformacji gospodarki byłej NRD nie dorównują „cudowi” lat 50. Zdecydowanie niższe tempo wzrostu PKB, wysokie bezrobocie oraz ogromne koszty zjednoczenia rodziły rozczarowanie i odnowiły debatę prowadzoną w Niemczech na temat przyczyn znakomitych wyników gospodarczych w okresie powojennym. Czy miały one swe źródło w konsekwentnej polityce ładu gospodarczego, czy też wynikały z wyjątkowo korzystnego splotu uwarunkowań, których nie udało się powtórzyć? I chociaż trudno rozstrzygnąć ten spór, warto wskazać kilka zasadniczych różnic pomiędzy tymi dwoma momentami historycznymi – a są to: niepewność dotycząca praw własności,

¹⁴ H.F. Wünsche, *Die Verwirklichung der Sozialen Marktwirtschaft nach dem Zweiten Weltkrieg und ihr Verfall in den sechziger und siebziger Jahren*, [w:] *Soziale Marktwirtschaft, Grundlagen, Entwicklungslinien, Perspektiven*, red. O. Schlecht, G. Stoltenberg Herder, Freiburg 2001, s. 61-111.

aprecjacja wschodnioniemieckiej marki, regulacje rynku pracy i proces ustalania płac, specyficzne „wąskie gardła” oraz aspiracje ludności w byłej NRD¹⁵.

Wydaje się, że za najważniejszą należy uznać, podkreślaną przez Euckena, kwestię prywatnej własności czynników produkcji. Pod tym względem faszystowska gospodarka była znacznie mniej odległa od gospodarki rynkowej niż gospodarka NRD, która konsekwentnie „wrywała” instytucje niezgodne z jej ustrojem. Mogło to stanowić jeden z podstawowych czynników ułatwiających budowę społecznej gospodarki rynkowej tuż po wojnie. K. Schiller, były federalny minister gospodarki, pisze o „przyduszeniu ładu prawnego”, który jednak nie był „zasadniczo unicestwiony”, tak jak miało to miejsce w byłej NRD, gdzie „ponowne ożywienie gospodarki rynkowej” okazało się zadaniem znacznie bardziej „złożonym, trudniejszym i długotrwałym”. To nie była tylko odbudowa, lecz ustanowienie od podstaw ram instytucjonalnych i nowego ładu¹⁶.

Odwolac się tu można do klasyka ekonomii. A. Marshall w *Principle of Economics* wyraża przekonanie o łatwości odtworzenia fizycznego majątku, o ile tylko przetrwały idee, które pozwoliły go stworzyć¹⁷.

Przywodzi to na myśl Hayekowskie koncepcje ewolucyjnego rozwoju instytucji życia gospodarczego, w tym reguł formalnych i nieformalnych, powstających w wielopokoleniowym spontanicznym procesie kumulacji wiedzy. W NRD te procesy zostały poważnie naruszone i oddalone od logiki wolnej gospodarki opartej na konkurencji.

Schiller, zastanawiając się nad metodą wprowadzenia nowego ładu w byłej NRD, stwierdził, że „[...] sprzeczność polegająca na wdrożeniu takiego [spontanicznego – M.M.] ładu w drodze aktu państwowego [a nie oddolnie – M.M.] da się zlikwidować dzięki temu, iż możemy zaproponować systemy nie sztucznie okrojowane, lecz wyrosłe w drodze ewolucji (*gewachsene*)”. Zdaniem Schillera oferta systemowa polegała głównie na stworzeniu „przestrzeni wolności”, które mogą zostać wypełnione nowymi inicjatywami¹⁸.

Należy jednak podkreślić, że zapatrzenie w zachodni wzorzec tłumilo jakąkolwiek debatę na temat strategii przejścia, a przeniesienie centrum decyzyjnego do Bonn niektórzy autorzy nazwali wręcz „dobrowolnym przekazaniem dopiero co uzyskanej suwerenności”¹⁹. W przypadku Niemiec szczególnie wyraziście objawiło się zjawisko wskazywane w literaturze, a mianowicie nieprzystosowanie programów dostosowawczych w krajach transformacji do miejscowych realiów. Takie opinie

¹⁵ H. Siebert, *German unification: The economic of transition*, „Kiel Working Paper” 1991, no. 468 a, s. 47-48.

¹⁶ K. Schiller, *Der schwierige Weg in die offene Gesellschaft, kritische Anmerkungen zur deutschen Vereinigung*, Siedler Verlag, Berlin 1994, s. 24-25.

¹⁷ A. Marshall, *Principles of Economics*, Macmillan and Co., Ltd., London 1920, <http://www.econlib.org/library/Marshall/marP58.html>, 26.01.2012.

¹⁸ K. Schiller, wyd. cyt., s. 25-26.

¹⁹ J. Reich, *Zehn Jahre deutsche Einheit*, „Aus Politik und Zeitgeschichte” B1-2/2000.

wyraża np. G.W. Kołodko, pisząc, że „[...] tworzący programy [...] nierzadko lekceważyli sugestie miejscowych ekspertów. Zamiast próbować lepiej zrozumieć specyficzne warunki gospodarek socjalistycznych o zachwianej równowadze, upierali się często w sposób wręcz arogancki, że nie ma alternatywy dla zaproponowanych środków zaradczych i narzucali własne, choć błędne diagnozy i terapie”²⁰. Również w przypadku NRD jedynym rozwiązaniem był transfer elit, koncepcji, instytucji i zasobów z zachodu Niemiec.

Dyskredytacja środowisk politycznych i części opiniotwórczej elity intelektualnej ówczesnej NRD²¹ hamowała możliwości wykorzystania potencjału tkwiącego we wschodniej części Niemiec. Odbudowa wschodniej części kraju (*Aufbau Ost*) miała być bezkrytycznym kopiowaniem zachodniej (*Erweiterung/Nachbau West*), przy czym część zachodnia nie musiała się w ogóle zmieniać. R. Reißig jest zdania, że tak obrana strategia zjednoczenia dawała pierwszeństwo stworzeniu instytucjonalnej równości za wszelką cenę, nawet gdyby istniały lepsze ścieżki rozwojowe²². W efekcie – pomimo niewątpliwych sukcesów zjednoczenia – Niemcy ze wschodu nie mogą czuć, że mieli wpływ na jego przebieg, importowane z zewnątrz instytucje nie są w nich w pełni zakorzenione, gdyż wyewoluowały gdzie indziej, integracja społeczna nie może być uznana za dokonaną, a socjologowie i psychologowie społeczni diagnozują zjawisko utraty tożsamości, apatii i braku inicjatywy. Podjęta próba „przeskoczenia” byłej NRD na zewnętrzną zachodnioniemiecką *path dependency* stanowi najsłabsze ogniwo tamtejszej transformacji systemowej. Stosując optykę łańdów spontanicznych Hayeka – przeszczep instytucji, które wyrosły gdzie indziej, nie daje gwarancji, że uczestnicy życia społecznego będą je w pełni akceptować i brać pod uwagę w swoim zachowaniu.

6. Podsumowanie

Przeprowadzone rozważania pozwalają sformułować wniosek, iż szybkie wdrożenie porządku społecznej gospodarki rynkowej w byłej NRD stanowi ciekawy przypadek zderzenia dwóch łańdów stanowiących – łańdu gospodarki centralnie planowanej oraz łańdu gospodarki rynkowej. Implementacja nawet najbardziej okrzepłego i spójnego zastawu instytucji formalnych nie wystarcza do sprawnego funkcjonowania gospodarki. Ugruntowanie się nowego łańdu wymaga czasu i bolesnych dostosowań przez uczestników gry rynkowej, przyzwyczajonych do zupełnie innych reguł, nie tylko formalnych, ale także – a może przede wszystkim – nieformalnych. Prawdopodobnie dlatego oczekiwania nowego „cudu” gospodarczego rozminęły się z rzeczywisto-

²⁰ G.W. Kołodko, *Od szoku do terapii. Ekonomia i polityka transformacji*, Poltext, Warszawa 1999, s. 101.

²¹ Przejawiało się to np. odsunięciem części kadry od działalności naukowo-dydaktycznej.

²² R. Reißig, *Ostdeutsche Transformation und deutsche Vereinigung – ein gelungenes, ein gescheitertes oder ein unvollendetes Projekt?*, Brandenburger-Berliner Institut für Sozialwissenschaftliche Studiene. V., Berlin 2000, <http://www.biss-online.de>, 26.11.2011.

ścią. Szok transformacyjny – bardzo silny we wschodnich Niemczech – odznaczał się różnymi rodzajami dysfunkcjami gospodarki i śmiało można go nazwać okresem nieładu. Biorąc pod uwagę, że „przerwanie ciągłości procesów rozwojowych i przemian ustrojowych to podstawowa cecha transformacji”²³, na lepsze dostosowanie tworzącego się ładu spontanicznego do wdrożonego ładu stanowiącego we wschodnich Niemczech trzeba zapewne jeszcze poczekać.

Literatura

- Bałtowski M., Miszewski M., *Transformacja gospodarcza w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- Bofinger P., Czarnohorsky I., *Some lessons from economic transformation in East Germany*, Centre for Economic Policy Research, „Discussion Paper” 1992, no. 686.
- Delhaes K. von, *Aktive Ordnungspolitik in der Transformation: Konstruktivismus oder Voraussetzung freiheitlicher Entwicklung?*, „ORDO Jahrbuch für die Ordnung von Wirtschaft und Gesellschaft” 1993, Bd. 44.
- Erhard L., *Wirtschaftliche Probleme der Wiedervereinigung*, „Bulletin des Presse- und Informationsamtes der Bundesregierung” 12. September 1953, Nr. 175, Bonn 1995.
- Eucken W., *Podstawy polityki gospodarczej*, Poznańska Biblioteka Niemiecka, Poznań 2005.
- Hayek F.A. von, *Arten der Ordnung*, „ORDO Jahrbuch für die Ordnung von Wirtschaft und Gesellschaft” 1963, Bd. XIV.
- Hayek F.A. von, *Individualism and Economic Order* (pierwotnie referat na konferencję w Mont Pélerin w 1947 r.), The University of Chicago Press, Chicago 1948.
- Kleer J., *Drogi do gospodarki rynkowej, na marginesie doświadczeń transformacyjnych w Niemczech Wschodnich, Polsce i Rosji*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2003.
- Kołodko G.W., *Od szoku do terapii. Ekonomia i polityka transformacji*, Poltext, Warszawa 1999.
- Marshall A., *Principles of Economics*, Macmillan and Co., Ltd. London 1920, <http://www.econlib.org/library/Marshall/marP58.html>, 26.01.2012.
- Pysz P., *Ordoliberalna koncepcja ładu instytucjonalnego w gospodarce*, [w:] B. Polszakiewicz, J. Boehlke, *Ład instytucjonalny w gospodarce*, Toruń 2005.
- Reich J., *Zehn Jahre deutsche Einheit*, „Aus Politik und Zeitgeschichte” B1-2/2000.
- Reißig R., *Ostdeutsche Transformation und deutsche Vereinigung – ein gelungenes, ein gescheitertes oder ein unvollendetes Projekt?*, Brandenburger-Berliner Institut für Sozialwissenschaftliche Studien. V., Berlin 2000, <http://www.biss-online.de>, 26.11.2011.
- Schiller K., *Der schwierige Weg in die offene Gesellschaft, kritische Anmerkungen zur deutschen Vereinigung*, Siedler Verlag, Berlin 1994.
- Siebert H., *Der Wagnis der Einheit: eine wirtschaftspolitische Therapie*, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart 1992.
- Siebert H., *German unification: The economic of transition*, „Kiel Working Paper” 1991, no. 468a.
- Woźniak M.G., *Fundamentalne problemy aksjologiczne ładu instytucjonalnego we współczesnej gospodarce*, [w:] *Ład instytucjonalny w gospodarce*, red. B. Polszakiewicz, J. Boehlke, Toruń 2005.
- Wünsche H.F., *Die Verwirklichung der Sozialen Marktwirtschaft nach dem Zweiten Weltkrieg und ihr Verfall in den sechziger und siebziger Jahren*, [w:] *Soziale Marktwirtschaft, Grundlagen, Entwicklungslinien, Perspektiven*, red. O. Schlecht, G. Stoltenberg, Herder, Freiburg 2001.

²³ G.W. Kołodko, wyd. cyt., s. 81.

IDEAS OF ECONOMIC ORDER IN THE PROCESS OF ECONOMIC TRANSFORMATION OF THE FORMER GDR – EXPECTATIONS AND REALITY

Summary: This paper is an attempt at analyzing the transformation of East Germany from the perspective of the theories of economic order. Considerations revolve around the reasons for the weaker than expected results of changes in the former GDR and lead to the conclusion that the transplantation of a complete set of formal institutions (set up, designed order) must consider Euckenian “historical moment” and the role of informal institutions (spontaneous order).

Keywords: systemic transformation, economic order, ordoliberalism.